

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни ОК.17 «**Міжнародне право**»
обов'язкових компонент освітньої програми першого рівня вищої освіти

(08 «Право», 081 «Право»)

за темою – Право зовнішніх зносин

**Харків
2023 рік**

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023 р. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. №5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023 р. №8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 (протокол від 18.08.2022 № 8).

Розробники:

1. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук К.В. Кисильова.
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук Д.С. Гета.

Рецензенти:

1. Декан факультету №4 ХНУВС, доктор юридичних наук, прфесор М.І. Марчук.
2. Доцент кафедри конституційного та муніципального права юридичного факультету Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, кандидат юридичних наук, доцент Г.В. Зубенко.

План лекції

1. Право зовнішніх зносин.
2. Органи зовнішніх зносин держави.
3. Дипломатичні представництва: їх функції і персонал. Дипломатичні привілеї та імунітети.
4. Консульські представництва: їх глава і персонал. Консульські привілеї та імунітети.
5. Торгові представництва.
6. Постійні представництва держав при міжнародних організаціях.
7. Спеціальні місії.

Рекомендована література:

Основна:

1. Антипенко В. Ф., Тимченко Л. Д., Беглий О. В., Радзівілл О. А. Міжнародне публічне право: підручник: у 3 т. / під ред. В. Ф. Антипенка. Київ : НАУ, 2012. Т. 2. 348 с.
2. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право: підручник. Київ: Фенікс; 2018. 762 с.
3. Батрименко В. І. Міжнародне право: навчальний посібник. Київ : Київський національний торговельно-економічний університет, 2012. 323 с.
4. Буткевич О. В. Історія міжнародного права: підручник. Київ : Ліра-Ка, 2018. 408 с.
5. Войціховський А.В. Міжнародне право: підручник. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2020. 544 с.
6. Гавриленко О. А., Сироїд Т. Л., Новікова Л. В. Історія міжнародного права: хрестоматія-практикум. Харків : Видавництво ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2016. 676 с.
7. Мицик В. В., Буроменський М. В., Буткевич О. В. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків : Право. Т. 1. Основи теорії. 2019. 416 с.
8. Мицик В. В., Буроменський М. В., Гнатовський М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під. ред. В. В. Мицика. Харків : Право. Т. 2. Основні галузі. 2018. 624 с.
9. Перепьолкін С. М., Сироїд Т. Л., Філянїна Л. А. Міжнародне право: словник-довідник / під заг. ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Юрайт, 2014. 408 с.
10. Репецький В. М., Лисик В. М., Микієвич М. М. Міжнародне публічне право: підручник / під ред. В. М. Репецького. 2-ге вид., стер. Київ : Знання, 2012. 437 с.
11. Сироїд Т. Л. Міжнародне публічне право: підручник. Одеса : Фенікс, 2018. 744 с.
12. Сироїд Т. Л., Гавриленко О. А., Тітов Є. Б., Фоміна Л. О. Міжнародне публічне право. Міжнародний захист прав людини: посібник для підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання / під ред. Т. Л. Сироїд. Харків : Право, 2018. 292 с.

13. Сироїд Т. Л., Фоміна Л. О. Міжнародний захист прав людини: навчальний посібник. Харків: Право, 2019. 310 с.
14. Тимченко Л. Д., Кононенко В. П. Міжнародне право: підручник. Київ : Знання, 2012. 631 с.

Додаткова:

1. Войціховський А. В. Діяльність Європейського Союзу щодо протидії торгівлі людьми. *Право і безпека*. Випуск № 2 (61). Харків : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ, 2016. С. 18-24.
2. Войціховський А. В. Діяльність Ради Європи щодо протидії торгівлі людьми. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. Випуск 2 (73). Харків : Видавництво Харківського національного університету внутрішніх справ. 2016. С. 45-54.
3. Войціховський А. В. Тенденції створення регіональних міжнародних правоохоронних організацій у сучасних умовах. *Науковий Вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». Випуск 28. Том 3. Ужгород: Вид-во Ужгородського національного університету внутрішніх справ, 2014. С. 166-170.
4. Voitsikhovskyi A., Bakumov O., Ustymenko O., Marchuk M. The Legal Mechanisms of Ensuring Regional Cooperation in Combatting Crime Within the Framework of the Council of Europe: Experience of Ukraine / *The Central European Journal of International and Security Studies (CEJISS)*. 2019. Volume 13. Issue 1. P. 138-160.

Інформаційний ресурс:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Статут Організації Об'єднаних Націй : схвалений 26.06.1945 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010.
3. Статут Ради Європи : схвалений 05.05.1949 // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001.
4. Північноатлантичний договір: схвалений 04.04.1949 р. // База даних «Законодавство України»/Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/950_008.

Текст лекції

1. ПРАВО ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН

Практичне здійснення державами зовнішніх зносин порушує питання про їхні поняття і характеристику.

Прийнято розрізняти зовнішні зносини держав у широкому і вузькому значеннях.

У широкому значенні під ними розуміється система зовнішніх зв'язків усіх суб'єктів національної приналежності, що діють на території держави: її органів і посадових осіб, усіх її фізичних, юридичних осіб, а також інших асоціацій індивідів. Така система зовнішніх зв'язків кожної держави, взята в сукупності всіх держав, в основному формує в широкому розумінні систему міжнародних відносин.

Зовнішні зносини **у вузькому значенні** можна визначити як ту частину загальної системи міжнародних відносин і міжнародної діяльності кожної держави, що охоплює лише офіційні, підтримувані за допомогою особливих державних органів зв'язку і відносини між державами й іншими суб'єктами міжнародного права, із метою здійснення їхніх зовнішніх функцій мирними засобами, відповідно до міжнародного права. Таким чином, основною метою зовнішніх зносин у вузькому значенні є здійснення зовнішніх функцій держави – сукупності основних напрямків її діяльності, що здійснюються за її межами.

Право зовнішніх зносин – це галузь загального міжнародного права, що складається із системи юридичних норм, які виражають узгоджені волі суб'єктів міжнародного права щодо прав і обов'язків їхніх офіційних органів, що виступають у міжнародному спілкуванні, і регламентуючих їхній стан і діяльність зі здійснення зовнішніх зносин відповідно до загальновизнаних принципів і норм сучасного міжнародного права.

Право зовнішніх зносин охоплює чотири основні сфери дії органів зовнішніх зносин:

- 1) дипломатичну сферу на рівні традиційних каналів;
- 2) консульську сферу;
- 3) дипломатичну діяльність на рівні спеціальних місій;
- 4) здійснення зовнішніх зносин у ході діяльності з представництва держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями.

У рамках світового співтовариства прийнятий ряд багатосторонніх актів (джерел права зовнішніх зносин):

- Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. (набрала сили з 1964 р.);
- Віденська конвенція про консульські зносини 1963 р. (набрала сили з 1967 р.);
- Конвенція про спеціальні місії 1969 р. (набрала сили з 1985 р.);
- Конвенція про запобігання і покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів 1973 р. (набрали сили з 1977 р.);
- Віденська конвенція про представництво держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. (в силу ще не вступила). Україна є учасником усіх перерахованих вище конвенцій.

Відповідно до цих міжнародно-правових актів можна визначити структуру права зовнішніх зносин, що складається умовно з чотирьох компонентів:

- дипломатичного права;
- консульського права;
- права спеціальних місій;

- дипломатичного права міжнародних організацій.

Право на участь у зовнішніх зносинах складається з ряду елементів. До них належить так зване право посольства.

Розрізняють активне право посольства – право держави спрямовувати своїх дипломатичних і консульських представників у закордонні держави і пасивне право посольства – право приймати в себе дипломатичних і консульських представників закордонних держав.

Право посольства активно використовує Україна. На сьогоднішній день Україну в якості суверенної держави визнали більше 150 держав. Зі 138 із них установлені дипломатичні відносини. У більш ніж 70 державах відкриті посольства України. Понад 60 держав відкрили свої посольства в Україні, посли 41 країни світу виконують сьогодні свої функції в нашій країні за сумісництвом, у Львові, Ужгороді, Сімферополі й Одесі відкрито більше 15 консульських установ закордонних держав.

Іншими елементами права держави на участь у міжнародному спілкуванні виступають:

- членство держав у міжнародних організаціях;
- участь держав у роботі міжнародних конференцій;
- входження держав у міжнародні органи ad hoc.

При розширювальному тлумаченні права держав на участь у міжнародному спілкуванні сюди ж можна віднести:

- право на участь у створенні норм міжнародного права;
- право на участь у загальних міжнародних договорах;
- право на виклад офіційної позиції кожної держави з тих або інших питань, що торкаються її законних прав та інтересів в міжнародному спілкуванні, у зовнішньополітичних заявах, нотах та інших актах дипломатії.

Всі ці права фактично виступають у якості елементів міжнародної правосуб'єктності держави.

2. ОРГАНИ ЗОВНІШНІХ ЗНОСИН ДЕРЖАВИ

Для здійснення зовнішніх зв'язків з іншими державами й іншими суб'єктами міжнародного права держави створюють систему органів зовнішніх зносин.

Під органом зовнішніх зносин держави розуміють посадову особу, організацію, установу, на яку покладене відправлення зовнішніх справ суб'єкта міжнародного права в межах установленої компетенції і яке визнано в цій якості міжнародним правом. Компетенція органу зовнішніх зносин визначається внутрішнім правом суб'єкта міжнародного права (держави).

Органи зовнішніх зносин держави – це органи, за допомогою яких здійснюються зв'язки з іншими державами, міжнародними організаціями й іншими суб'єктами міжнародного права.

Органи зовнішніх зносин поділяються на:

- **внутрішньодержавні** – органи, що постійно знаходяться на території даної держави;

– **закордонні** – органи зовнішніх зносин, що перебувають за межами даної держави.

У свою чергу, внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин діляться на дві групи органів:

1) **загальної компетенції** (до неї належать органи, що представляють державу у будь-яких питаннях зовнішніх зносин, так звані органи політичного керівництва (глава держави, парламент, уряд, глава уряду і відомство зовнішніх зносин (частіше усього воно іменується Міністерством закордонних справ), глава відомства зовнішніх зносин)); і

2) **спеціальної компетенції** (до неї належать органи, що представляють державу тільки в одній більш-менш великій галузі її зовнішніх зносин. Звичайно прийнято вважати, що до них належать всі міністерства (крім Міністерства закордонних справ) і центральні відомства, тому що у відповідності зі своєю профільною компетенцією вони здійснюють визначені зовнішні функції, для чого в них створюються відділи (управління) зовнішніх зв'язків).

Внутрішньодержавні органи зовнішніх зносин загальної компетенції визначають основи зовнішньої політики держави, розробляють її тактичні і стратегічні цілі і задачі, формують мережу органів зовнішніх зносин держави за кордоном, здійснюють підготовку кадрового складу для цих органів.

Правовий стан органів зовнішніх зносин в середині держави закріплюється у конституції, профільних законах, положеннях про міністерства і відомства, розроблювальних урядом і підтверджуваних ним же або главою держави.

У структуру внутрішньодержавних органів зовнішніх зносин України входить:

- парламент – Верховна Рада України;
- глава держави – Президент України;
- уряд – Кабінет Міністрів України;
- відомство іноземних справ – Міністерство закордонних справ України;
- міністерства та відомства України.

Практичне здійснення зовнішньої політичної діяльності держави й організація її дипломатичної діяльності покладена на Міністерство закордонних справ України (МЗС України). МЗС України діє на основі Положення про Міністерство закордонних справ України, затвердженого Кабінетом Міністрів України 18 лютого 1993 року. МЗС забезпечує в межах своїх повноважень проведення зовнішньої політики України і здійснює координацію діяльності всіх учасників зовнішньополітичних зв'язків України. У межах своїх повноважень МЗС організує виконання актів законодавства України і здійснює контроль за їхньою реалізацією. У своїй діяльності МЗС України керується Конституцією України, законами України, постановами Верховної Ради України, указами і розпорядженнями Президента України, рішеннями Кабінету Міністрів України.

Головними завданнями МЗС України є:

- участь у реалізації державного суверенітету України в сфері зовнішньої політики, сприяння підвищенню міжнародного авторитету держави;

- забезпечення в межах своїх повноважень проведення єдиного зовнішньополітичного курсу України з метою всебічного розвитку політичних, економічних, гуманітарних, наукових та інших зв'язків із закордонними державами;

- розроблення й участь у здійсненні концепції розвитку зовнішньополітичної діяльності держави;

- захист прав і інтересів України, її фізичних і юридичних осіб за кордоном;

- аналіз зовнішньополітичної діяльності України, розробка і здійснення комплексу заходів, спрямованих на підвищення ефективності зовнішньополітичних зв'язків України, у першу чергу, надання організаційно-методичної й інформаційної допомоги учасникам зовнішньополітичних відносин;

- організація, координація і фінансування роботи представництв України за кордоном, а також сприяння діяльності представництв іноземних держав на території України та ін.

Відповідно до цих завдань МЗС України:

- розробляє пріоритетні напрямки співробітництва з іншими державами;
- забезпечує участь України в підготовці міжнародних договорів з іншими державами і міжнародними організаціями;

- подає в Кабінет Міністрів України пропозиції про підписання, ратифікацію, прийняття, схвалення міжнародних договорів або приєднання до них;

- вносить у Кабінет Міністрів України пропозиції про створення, реорганізацію і ліквідацію за кордоном посольств, консульських установ, постійних представництв України при міжнародних організаціях і представництв Міністерства закордонних справ в Україні, направляє на роботу;

- веде облік іноземних представництв, їхнього персоналу на території України, підтримує з ними контакти з метою активізації і розширення міжнародного співробітництва з країнами, які вони представляють;

- забезпечує візову політику України, видачу дипломатичних і службових паспортів;

- забезпечує проведення в системі МЗС України єдиної кадрової політики і функціонування структур, пов'язаних із підготовкою, перепідготовкою і підвищенням кваліфікації кадрів для представництв України за кордоном;

- організує здійснення заходів щодо питань евакуації майна і персоналу дипломатичних представництв України з держав, що знаходяться з нею у стані війни;

- розробляє і підтверджує кошториси прибутків і витрат іноземних установ України.

До закордонних органів зовнішніх зносин належать:

- постійні органи (дипломатичні представництва: посольства і місії; консульські представництва; торгові представництва; постійні представництва держав при міжнародних організаціях);

- тимчасові органи (спеціальні комісії або місії, що направляються в інші держави для участі в церемоніальних заходах, ведення переговорів і вирішення інших питань; делегації, що направляються для участі в міжнародних конференціях).

3. ДИПЛОМАТИЧНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА: ЇХ ФУНКЦІЇ І ПЕРСОНАЛ. ДИПЛОМАТИЧНІ ПРИВІЛЕЇ ТА ІМУНІТЕТИ

Дипломатичне представництво – це постійний орган зовнішніх зносин держави, що знаходиться за її межами на території іншої держави, для здійснення дипломатичних зносин із нею.

Існують два види дипломатичних представництв посольства і місії. Суттєвих розходжень між посольствами і місіями немає, але вважається, що посольства – це представництва першого, вищого класу. Тому більшість держав, у тому числі й Україна, віддають перевагу обміну дипломатичними представництвами на рівні посольств. До посольств прирівнюються представництва Ватикану – нунціатури.

Місії являють собою представництва другого класу. Представництва Святішого престолу представлені тут інтернунціатурами.

Вже відзначалося, що дипломатичні відносини встановлюються на підставі угоди між відповідними державами, у якій обговорюється рівень їхніх дипломатичних представництв. Звичайно він установлюється на рівні посольств, оскільки, із затвердженням у другій половині XX сторіччя принципу суверенної рівності держав, місії в даний час зустрічаються дуже рідко. Держава, що направляє посольство або місію в іншу державу, іменується державою, що акредитує, а держава, що приймає такі представництва на своїй території, – державою, що приймає, державою перебування.

Главою посольства є посол (для Ватикану – нунцій), місії – посланник або повірений у справах (для Ватикану – інтернунцій).

Функції дипломатичного представництва

Віденська конвенція 1961 р. «Про дипломатичні зносини» у ст. 3 закріпила функції дипломатичного представництва відповідно до міжнародного права. До них належать:

- представництво акредитуючої держави у державі перебування;
- захист у державі перебування інтересів акредитуючої держави і її громадян у межах, що допускаються міжнародним правом;
- ведення переговорів з урядом держави перебування;
- з'ясування всіма законними способами умов і подій у державі перебування і повідомлення про них уряду акредитуючої держави;
- заохочення дружніх відносин між акредитуючої державою і державою перебування та розвиток їхніх взаємовідносин в галузі економіки, культури і науки.

Стосовно другої функції у міжнародному праві на основі практики вироблені критерії правомірності дипломатичного захисту:

- а) функція дипломатичного захисту надається тільки дипломатичним представництвом;

б) дипломатичний захист поширюється в основному тільки на громадян акредитуєної держави;

в) ця функція починає діяти не відразу після вчинення особою правопорушення, а тільки після того, як посольством вичерпані всі законні засоби, що передбачені рамками законодавства держави перебування (суть дипломатичного захисту полягає не стільки в правовому захисті громадянина, скільки в його політичному захисті, оскільки до цього питання приєднуються політичне керівництво й інші центральні органи держави, що акредитує);

г) дипломатичний захист не надається іноземним громадянам, громадянам країни перебування або апатридам (функція дипломатичного захисту не збігається з правом дипломатичного притулку).

Глава і персонал дипломатичного представництва

Правовий статус глави дипломатичного представництва характеризується двома особливостями.

По-перше, глава дипломатичного представництва є єдиною офіційною особою держави, що акредитує, яка представляє її з усіх питань у державі перебування.

По-друге, він також є старшою посадовою особою держави, що акредитує, стосовно всіх інших можливих представників цієї держави.

У міжнародному праві затвердилася класифікація старшинства (класи) дипломатичних представників (агентів). Це питання було врегульовано кількома міжнародними документами. Вперше – Віденським протоколом 1815 р., що встановив такі три класи дипломатичних агентів:

I клас – посол і папський легат або нунцій;

II клас – посланник, міністр та інший уповноважений при главі держави;

III клас – повірений у справах, акредитований при міністрі закордонних справ.

Вдруге – у Віденською конвенцією 1961р. відповідності зі статтею 14 цієї Конвенції глави представництв розділяються на:

I клас – послів і нунційів, які акредитуються при главах держав, та інших главах представництв еквівалентного рангу;

II клас – посланників та інтернунційів, які акредитуються при міністрах закордонних справ;

III клас – повірених у справах, які акредитуються при міністрах закордонних справ.

Слід зазначити, що **клас повіреного у справах** не можна плутати з **посадою тимчасового повіреного у справах**, який виконує обов'язки глави дипломатичного представництва на період його відсутності (хвороба, відрядження, відпустка).

Віденська конвенція закріплює, що не повинно проводитися ніякого розрізнення між главами представництв унаслідок їхньої приналежності до того або іншого класу, за винятком питань старшинства й етикету. Клас, до якого повинні належати глава представництв, визначається угодами між державами.

Від класів глав дипломатичних представництв слід відрізняти дипломатичні ранги. Їхня основна відмінність полягає в тому, що класи

дипломатичних представників знаходяться в сфері регулювання нормами міжнародного права, а дипломатичні ранги – це службові звання старшинства дипломатів, що установлюються відповідно до внутрішньодержавного права акредитуючої держави. При цьому кожна держава має свою систему дипломатичних рангів. Як правило, клас дипломатичного представника збігається з його рангом.

В Україні відповідно до Постанови Верховної Ради України «Про дипломатичні ранги України» від 31 січня 1992 року встановлені такі ранги:

- надзвичайний і повноважний посол;
- надзвичайний і повноважний посланник I і II класів;
- радник I і II класів;
- перший секретар I і II класів;
- другий секретар I і II класів;
- третій секретар;
- аташе.

Вищі дипломатичні ранги (посла і посланника) присвоюються звичайно главою держави, інші – міністром закордонних справ. Ранг аташе, що є первинним (самим молодшим) дипломатичним рангом, присвоюється, як правило, випускникам інститутів і факультетів міжнародних відносин при надходженні на службу у відомство зовнішніх зносин (міністерство закордонних справ). Цей ранг не слід плутати з посадою військового, морського і повітряного аташе, що не є дипломатичною посадою, тому що її займають співробітники військового відомства держави, що акредитує, які проходять військову службу на посадах офіцерського складу (звичайно старші офіцери і генерали різноманітних родів військ). Ці особи при одержанні призначення на посаду і прибутті до місця проходження служби спеціально акредитуються при військовому відомстві країни перебування. Одночасно ці співробітники виконують функції військових радників глави дипломатичного представництва.

Процедура призначення глави дипломатичного представництва регламентується як нормами міжнародного, так і нормами національного (внутрішньодержавного) права.

Перш за все, на підставі норм національного права, уповноваженими особами акредитуючої держави обирається особа-кандидат на посаду глави дипломатичного представництва у державі, що приймає.

Далі, відповідно до статті 4 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року, держава, що акредитує, повинна направити державі, що приймає, запит про її згоду на призначення даної особи на цю посаду. У запиті викладаються біографічні дані цієї особи, відомості про її кар'єру і посаду, яку обіймає, родинний стан, причому ця інформація повинна бути викладена дуже лаконічно і бути абсолютно точною.

Позитивна відповідь держави, що приймає, на запит означає надання **агремана** (від француз, *agrement* – згода) на прийняття зазначеної в запиті особи в якості глави дипломатичного представництва. З цього моменту кандидат вважається **persona grata** – бажаною особою в державі, що приймає. Негативна відповідь на запит означає **відмову в агремані**, а кандидат

признається **persona non grata** – небажаною особою. При цьому держава, що приймає, не зобов'язана повідомляти державі, що акредитує, мотиви відмови в агремані. Таким чином, відмова в наданні агремана не потребує додаткових роз'яснень. Процедура одержання агремана носить конфіденційний характер.

Після одержання агремана починається здійснення певних процедурних форм, які протікають у державі, що акредитує. По-перше, кандидат одержує аудієнцію в глави держави. Потім виходить правозастосовний акт про призначення його в якості дипломатичного представника. Цей акт публікується не тільки в засобах масової інформації держави, що акредитує, але й у ЗМІ держави перебування. В Україні такі призначення здійснює Президент. Указ Президента України про призначення відповідної особи Надзвичайним і Повноважним Послом України у певній державі публікується в газетах «Урядовий кур'єр» і «Голос України».

Перед виїздом до нового місця служби глава дипломатичного представництва одержує **вірчу грамоту**, що є юридичною підставою для початку місії дипломатичного представника в державі, що приймає. Вірча грамота підписується главою акредитуючої держави (у деяких державах, наприклад у Російській Федерації, вірчі грамоти підписує міністр закордонних справ), і адресується главі приймаючої держави. У документі міститься прохання «вірити» її володарю як офіційній особі, що представляє свою державу у всіх зносинах із державою перебування. Таким чином, глава держави, що акредитує, легітимує перед своїм візаві (главою іншої держави) особу, котрій дійсно доручено представляти акредитуючу державу в повному обсязі. Глава дипломатичного представництва отримує разом із вірчою грамотою і її копію. Після цього дипломатичний представник може прямувати до місця початку місії.

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 року встановлює звичайний режим призначення дипломатичних представників із числа громадян акредитуючої держави (ч. 1 статті 8). Водночас нею передбачається надзвичайний порядок призначення таких представників – із числа громадян держави перебування. Але це може бути зроблено не інакше як за згодою цієї держави, причому таку згоду може бути в будь-який час анульовано. Крім того, держава перебування може обмовити за собою таке ж право у відношенні громадян третьої держави, що не є одночасно громадянами держави, що акредитує (частини 2, 3 ст. 8).

Віденська конвенція про дипломатичні зносини 1961 р. пов'язує момент початку дипломатичної місії в державі перебування, тобто початок виконання главою дипломатичного представництва своїх функцій із практикою, що існує в конкретній державі, котра повинна застосовуватися одногосно, або:

а) із моменту вручення своїх вірчих грамот;

б) із моменту повідомлення про своє прибуття й представлення засвідчених копій вірчих грамот міністерству закордонних справ держави перебування або іншого міністерства, у відношенні якого є домовленість (стаття 13).

Більшість держав, включаючи Україну, дотримуються практики, що глава дипломатичного представництва приступає до виконання своїх функцій із моменту вручення своїх вірчих грамот главі держави, що приймає, або особі, яка його заміняє.

Ряд держав із метою економії коштів використовують практику кумуляції (суміщення) дипломатичного представництва, тобто акредитування тієї самої особи в якості глави представництва в іншій або декількох державах одночасно при відсутності заперечень проти цього влади держави перебування. Крім того, одна і та ж особа може представляти дві і більше держави в одній державі при дотриманні зазначеної вище умови. Така можливість передбачена статтею 6 Віденської конвенції 1961 р. Україна вже має в цьому питанні певні практичні наробітки. Так, наприклад, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Фінляндії за кумуляцією виконує функції глави дипломатичного представництва України у Швеції, Норвегії, Данії та Ісландії; Надзвичайний і Повноважний Посол України в Бельгії за кумуляцією виконує ці ж обов'язки в інших державах Бенілюксу – Нідерландах і Люксембурзі. Дуже часто практику кумуляції держави використовують і у відношенні міжнародних організацій. Наприклад, глава дипломатичного представництва якоїсь держави у Франції одночасно призначається офіційним представником цієї держави при ЮНЕСКО, тому що місцеперебування цієї організації – Париж; якщо дипломатичний представник виконує свою місію в Бельгії або в державах Бенілюксу – то при НАТО (штаб-квартира Альянсу розташована в Брюсселі /Бельгія/), як це має місце в Україні.

Глава дипломатичного представництва виконує покладені на нього міжнародним і внутрішньодержавним правом обов'язки до припинення своїх офіційних функцій. У міжнародній практиці і міжнародному праві (стаття 43 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.) склалися такі підстави припинення місії дипломатичного представника:

- а) відкликання його державою, що акредитує (наприклад, із метою ротації);
- б) оголошення його *persona non grata* (наприклад, за діяльність, несумісну зі статусом дипломата);
- в) розірвання дипломатичних відносин між державами;
- г) війна між акредитуючої державою і приймаючою державою;
- д) припинення існування акредитуючої держави і приймаючої держави (або однієї з них) як суб'єктів міжнародного права (наприклад, як це мало місце в 1991 році з Союзом РСР і НДР).

В звичайних умовах до таких підстав можуть бути також віднесені виконання дипломатичним представником дорученої місії (наприклад, підписання мирного договору або значної політичної угоди), смерть дипломатичного представника і інсуреція – відмова дипломата виконувати свої функції.

Причинами оголошення дипломатичного представника *persona non grata* можуть бути різноманітні дії, так чи інакше пов'язані з поведінкою самого дипломатичного агента – це:

- а) неповага до законів і правил, що існують у державі перебування;
- б) втручання в її внутрішні справи;
- в) зловживання дипломатичними привілеями й імунітетами;
- г) заяви, розцінювані як політично безтактні й образливі для держави перебування; нарешті,
- д) учинення діяння, передбаченого кримінальним законом приймаючої держави, і т.п.

Наслідком такої поведінки є вимога держави перебування, що висувається до акредитуваної держави про відкликання даного дипломата або припинення його функцій в представництві. У силу статті 9 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 року держава перебування не зобов'язана викладати мотиви, за яких вона прийняла рішення оголосити того або іншого дипломатичного агента *persona non grata*, тобто небажаною особою (якщо мова йде про співробітника недипломатичного персоналу, то застосовується вираз «неприйнятна особа»).

Якщо особа, яка оголошена *persona non grata*, не покидає державу перебування в зазначений нею термін, до неї може бути застосований **дисмисл** – оголошення дипломата приватною особою. Юридичним наслідком **дисмислу** є поширення на відповідну особу юрисдикції держави перебування в тому ж обсязі, що і на звичайних іноземних громадян, що може спричинити її арешт. Частіше усього вдаються не до **дисмислу**, а до **погрози його застосування**.

В звичайних умовах припинення дипломатичної місії настає в такий спосіб: уряд акредитуваної держави посилає дипломатичними каналами відзивні грамоти, або ці грамоти привозить знову призначений дипломатичний представник. Відзивні грамоти вручаються главі держави перебування або самим відкликаним дипломатичним представником, або його спадкоємцем при врученні своїх вірчих грамот.

Для виконання своїх складних і відповідальних функцій дипломатичне представництво має у своєму розпорядженні необхідний персонал. У відповідності зі статтею 11 Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р. при відсутності конкретної угоди про чисельність персоналу дипломатичного представництва держава перебування може запропонувати таку чисельність представництва, яку вона вважає розумним і нормальним, з огляду на обставини й умови, що існують у державі перебування, і потреби даного представництва. Виходячи з дипломатичної практики, звичайно чисельність персоналу залежить від рівня й інтенсивності відносин між державами і може коливатися від декількох осіб до багатьох десятків співробітників.

Персонал дипломатичного представництва підрозділяється на три групи:

1. Дипломатичний персонал – це особи, що мають дипломатичні ранги (як правило, вони є громадянами держави, що акредитує, але в деяких випадках на дипломатичну посаду можуть бути призначені громадяни держави перебування або третьої держави, але тільки за згодою влади приймаючої держави).

2. Адміністративно-технічний персонал – до нього належать економісти, бухгалтери, перекладачі, шифрувальники, канцелярські працівники,

представники внутрішньої охорони безпеки посольства й інші співробітники, що виконують адміністративну або технічну роботу (здебільшого це громадяни держави, що акредитує, але можуть прийматися на певні посади і громадяни держави перебування).

3. Допоміжний персонал включає шоферів, садівників, прибиральників, ліфтерів, покоївок, кур'єрів та інших осіб, що виконують обов'язок з обслуговування дипломатичного представництва (він комплектується з громадян держави, що акредитує, і держави, що приймає).

Відомство іноземних справ держави, що приймає, повинно своєчасно одержувати інформацію про всі призначення і зміни в складі персоналу дипломатичного представництва.

У будь-якій державі перебування знаходяться дипломатичні представництва різних іноземних держав. У зв'язку з цим у дипломатичному праві виник інститут дипломатичного корпусу. Саме поняття «дипломатичний корпус» у міжнародному праві використовується як у вузькому, так і в широкому значенні.

У вузькому значенні дипломатичний корпус – це сукупність глав іноземних дипломатичних представництв, акредитованих у державі перебування.

Сукупність всіх осіб, котрі мають дипломатичні ранги, які знаходяться в складі дипломатичних представництв іноземних держав, а також членів їхніх сімей, складає дипломатичний корпус у широкому значенні.

Основним завданням дипломатичного корпусу є участь у певних протокольно-церемоніальних заходах: поздоровленнях із нагоди національного свята держави перебування; інавгурації (вступу на посаду) нового глави держави; відвідини історичних місць, промислових і наукових центрів сторони, що приймає; участь у церемоніях жалобного характеру і т.п. З огляду на наявність у дипломатичного корпусу колективних інтересів протокольного характеру, із числа глав дипломатичних представництв виділяється дуайєн (в англійських країнах він іменується старійшиною, деканом) дипломатичного корпусу. Зазвичай ним стає старший за класом і за часом акредитації в державі перебування дипломат. У деяких католицьких державах, відповідно до сформованої традиції, дуайєном є папський нунцій.

Дуайєн виступає від імені дипломатичного корпусу на різного роду протокольних заходах і є своєрідним посередником між владою держави перебування і дипломатичним корпусом з питань, що стосуються статусу дипломатичного корпусу. Одна з його основних функцій полягає в консультуванні знову призначених глав дипломатичних представництв у відношенні традицій, протоколу й особливостей взаємовідносин із владою держави перебування.

Відомство іноземних справ приймаючої держави регулярно публікує список дипломатичного корпусу, акредитованого в даній країні. У державі перебування іноземним дипломатам видаються дипломатичні картки, що підтверджують їх правовий статус, а також спеціальні номерні знаки на автотранспортні засоби.

Дипломатичні привілеї та імунітети

Під дипломатичними привілеями розуміються особливі переваги і пільги, надані представництвам і їхнім співробітникам, у порівнянні з громадянами держави перебування.

Під дипломатичними імунітетами розуміють вилучення представництва і його співробітників із юрисдикції і примусових дій із боку держави перебування.

У міжнародному праві розрізняють привілеї та імунітети дипломатичних представництв і привілеї та імунітети їхніх співробітників (особисті привілеї та імунітети).

До привілеїв та імунітетів дипломатичних представництв належать такі:

- недоторканність помешкань представництва – вона означає, що власті держави перебування не можуть ступати в це помешкання без згоди глави представництва. Більш того, на країні перебування лежить спеціальний обов'язок приймати всіх належних заходів для захисту помешкань представництва від усякого нанесення шкоди і вторгнення та запобігання всякого порушення спокою або образи його гідності. Помешкання представництв, предмети їхньої обстановки й інше майно, що знаходиться в них, а також засоби пересування користуються імунітетом від обшуків, арешту, реквізицій і виконавчих дій. При цьому термін «помешкання» тлумачиться розширювально й охоплює будинки або частини будинків, використовувані для представництва, включаючи резиденцію глави представництва, кому б не належало право власності на них, включаючи обслуговуючу даний будинок або частину будинку земельну ділянку. Але це ні в якій мірі не означає, що помешкання дипломатичного представництва є суверенною частиною території держави, що акредитує. Територія дипломатичного представництва знаходиться під суверенітетом держави перебування, але їй, відповідно до міжнародного права, наданий особливий правовий режим (режим екстериторіальності) із метою успішного виконання функцій, покладених на представництво;

- фіскальний імунітет (від латин, *fiscalis* – казенний) означає звільнення дипломатичних представництв від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит, крім зборів за конкретні види обслуговування. Збори, стягнуті представництвом при виконанні своїх обов'язків (наприклад, за видачу віз), звільняються від усіх податків і мит держави перебування;

- недоторканність архівів і документів представництва – ці об'єкти недоторканні у будь-який час і незалежно від їхнього місцезнаходження, тобто де б вони теоретично не знаходилися. Офіційна кореспонденція представництва недоторканна. Дипломатична пошта не підлягає ні розпечатуванню, ні затримці;

- свобода зносин представництва – означає, що дипломатичне представництво має свободу зносин із своїм урядом, іншими представниками і консульствами акредитованої держави, де б вони не знаходилися. Для здійснення цих зносин дипломатичні представництва вправі користуватися

всіма засобами, які підходять, включаючи дипломатичних кур'єрів, закодованими або шифрованими депешами. Дипломатичні кур'єри користуються особистою недоторканністю і підлягають особливому захисту з боку держави перебування;

- право користування прапором і емблемою держави, що акредитує, – це право належить як самому представництву, так і його главі. Ці символи держави, що акредитує, розміщуються на помешканнях представництва, включаючи резиденцію глави представництва, а також на його засобах пересування.

До особистих привілеїв та імунітетів належать:

- недоторканість особи дипломата – особа дипломатичного агента недоторканна, він не підлягає арешту або затримці в будь-якій іншій формі. Держава перебування зобов'язана ставитися до нього з належною повагою і приймати належних заходів для запобігання яких-небудь зазіхань на його особу, свободу, гідність.

- недоторканність житла – приватна резиденція дипломатичного агента користується тією ж недоторканністю і захистом, що і помешкання дипломатичного представництва (приватна резиденція дипломатичного агента містить у собі будь-яке помешкання, у якому може мешкати дипломат: квартиру, номер у готелі, будинок). Папери дипломатичного агента, його кореспонденція, крім ряду випадків, пов'язаних із цивільною юрисдикцією держави перебування, є недоторканими;

- імунітет від юрисдикції – дипломатичний агент користується імунітетом від карної, цивільної й адміністративної юрисдикції держави перебування. Він має абсолютний імунітет від карної юрисдикції. У випадку вчинення ним кримінально караного діяння кримінальна справа стосовно нього не порушується в силу даного імунітету, проте така особа оголошується *persona non grata* і їй пропонується залишити територію держави перебування. На дипломатів також поширюється імунітет від цивільної юрисдикції, крім таких випадків:

а) речових позовів, що належать до приватного нерухомого майна на території країни перебування, якщо він не володіє цим майном для цілей представництва;

б) позовів, що стосуються спадкування, стосовно яких він виступає в якості виконавця заповіту, попечителя, спадкоємця або відмовоодержувача спадщини. Таким чином, дипломатичний агент не може посилається на дипломатичний імунітет як підставу для відмови від явки при розгляді позову або іншої справи, що належить до спадкування;

в) позовів; що належать до будь-якої фахової або комерційної діяльності дипломатичного агента за межами його офіційних функцій.

Дипломати також користуються імунітетом від адміністративної юрисдикції держави перебування і тому на них не можуть накладатися штрафи й інші адміністративні стягнення. Водночас слід мати на увазі, що імунітет дипломатичного агента від юрисдикції держави перебування не звільняє його від юрисдикції акредитованої держави;

- фіскальний імунітет – дипломатичний агент звільняється від усіх мит і податків, особистих і майнових, державних, районних і муніципальних, за винятком:

- а) непрямих податків, що включаються в ціну товару й обслуговування;
- б) збору податків на приватне нерухоме майно, що знаходиться в акредитованій державі, якщо він не володіє ним від імені акредитованої держави, або з метою представництва;
- в) податків на спадщину і мита на спадкування, що стягуються країною перебування;
- г) зборів і податків на приватний прибуток, джерело яких знаходиться в країні перебування;
- д) судових, реєстрових зборів, іпотечних зборів і гербового збору стосовно нерухомого майна, що знаходиться на території держави перебування.

Крім дипломатичного персоналу, імунітети та привілеї поширюються на членів їхніх родин.

До членів родини дипломата належать його дружина (чоловік) і неповнолітні діти, а також, відповідно до міжнародного порядку, дорослі незаміжні дочки дипломата, що мешкають із ним спільно і перебувають на його утриманні.

Дипломатичні привілеї та імунітети починають поширюватися на осіб, визначених у міжнародному праві, із моменту перетинання ними кордону держави, що приймає, і діють до моменту виїзду зазначених осіб із держави перебування. Дипломат і члени його родини користуються встановленими в міжнародному праві привілеями та імунітетами також при проїзді через третю державу. Треті держави не повинні перешкоджати проїзду через їхню територію членів адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналу представництва і членів їхніх родин. Таким чином, дипломатичні привілеї та імунітети даються не для того, щоб ігнорувати закони, правила і звичаї держави перебування, а з метою більш ефективного виконання дипломатичним представництвом і його персоналом своїх функцій у повній відповідності з нормами міжнародного права і внутрішньодержавного права країни перебування.

4. КОНСУЛЬСЬКІ ПРЕДСТАВНИЦТВА: ЇХ ГЛАВА І ПЕРСОНАЛ. КОНСУЛЬСЬКІ ПРИВІЛЕЇ ТА ІМУНІТЕТИ

Консульська діяльність – це врегульована нормами міжнародного права специфічна форма зовнішніх зносин держави, що здійснюється із метою захисту економічного суверенітету держави, а також для захисту інтересів фізичних і юридичних осіб держави, що акредитує, за кордоном.

Основним джерелом консульського права довгий час був міжнародний порядок. Враховуючи позитивний результат, що принесла кодифікація дипломатичного права, у 1963 році у Відні була прийнята Конвенція про консульські зносини.

Крім багатосторонньої Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р., держави дуже часто практикують укладання двосторонніх

консульських конвенцій, у яких обговорюється число консульських установ держав на території одна одної, місце розташування консульських округів, привілеї та імунітети персоналу консульств і т.д. До джерел консульського права належить і внутрішнє законодавство держав, що регулює консульські відносини. В Україні в частині Указом Президента України від 2 квітня 1994 року був введений у дію Консульський статут України.

Задачами консульських установ України відповідно до Консульського статуту України є:

— захист за кордоном прав і інтересів України, юридичних осіб і громадян України;

— сприяння розвитку дружніх відносин України з іншими державами, розширенню економічних, торгових, науково-технічних, гуманітарних, культурних, спортивних зв'язків і туризму;

— сприяння вихідцям з України та їхнім спадкоємцям у підтримці контактів з Україною.

Правовою базою діяльності консульських установ України є:

- Консульський статут України;
- поточне законодавство України;
- міжнародні договори України;
- міжнародні порядки.

У відповідності зі статтею 2 Віденської Конвенції про консульські зносини 1963 р. встановлення консульських зносин між державами здійснюється за взаємною згодою. Встановлення дипломатичних відносин означає й одночасне встановлення консульських відносин, якщо інше не обговорюється заінтересованими державами. Розірвання ж дипломатичних відносин не спричиняє автоматичного припинення консульських відносин.

Держави, що не підтримують між собою дипломатичні відносини, можуть установлювати між собою консульські відносини. Цей вид відносин є складовим елементом визнання нової держави *de facto*. У той же час у державі, де немає дипломатичного представництва, консульські установи можуть здійснювати деякі з дипломатичних функцій.

Главою консульської установи є консул. Статус глави консульської установи відрізняється від статусу глави дипломатичного представництва насамперед тим, що консул не здійснює представницьких функцій своєї держави в державі перебування. Взагалі функції консулів мають відносно вузький і конкретний характер і здійснюються ними в межах консульського округу (території, на якій відповідно до норм міжнародного права і національного законодавства здійснюються консульські функції).

Держави у своїй практиці використовують призначення як штатних консулів, так і позаштатних (почесних) консулів. Останні звичайно призначаються з числа осіб, які постійно мешкають у державі перебування консульства, вони можуть бути як громадянами держави, що призначає, держави перебування, так і громадянами третьої держави. Почесні консули не перебувають на державній службі держави, що призначає, і не одержують від неї заробітної плати, тому даний інститут економічно вигідний. За існуючим

правилом збори, що стягуються почесним консулом за консульські послуги, що робляться ним, йдуть у його прибуток.

Консульська установа (консульство) – це постійний державний орган зовнішніх зносин, що засновується в іншій державі на основі угоди між двома державами для виконання консульських функцій у визначеному консульському окрузі.

У міжнародній практиці розрізняють чотири види консульських установ:

1. Генеральне консульство;
2. Консульство;
3. Віце-консульство;
4. Консульське агентство.

Ці установи очолюють, відповідно, генеральний консул, консул, віце-консул і консульський агент. Консули і віце-консули, крім тих випадків, коли вони очолюють консульські установи, можуть входити як звичайні посадові особи до складу генеральних консульств. Місцезнаходження консульської установи та її клас визначаються за згодою з державою перебування.

В даний час одержала достатньо широке поширення практика відкриття консульських відділів при дипломатичних представництвах. Такі відділи очолюються завідуючими, що іменуються генеральними консулами або консулами.

Основні функції консульських установ визначені в ст. 5 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. До них належать:

- захист у державі перебування інтересів своєї держави, його громадян і юридичних осіб у межах, що допускаються міжнародним правом;
- сприяння розвитку торгових, економічних, культурних і наукових зв'язків між державою, що представляється, і державою перебування, а також сприяння розвитку дружніх відносин між ними;
- з'ясування всіма законними шляхами умов і подій у торговому, економічному, культурному і науковому житті держави перебування, повідомлення про них уряду держави, що представляється, й надання відомостей зацікавленим особам;
- виконання адміністративних і нотаріальних функцій;
- надання допомоги і сприяння фізичним і юридичним особам держави, що представляється, у тому числі і правової;
- надання допомоги морським (річковим) суднам і літакам та їхнім екіпажам;
- виконання інших функцій, покладених на консульську установу державою, що представляється, які не забороняються законами і правилами держави перебування.

Консульські установи мають обмежену територіальну сферу діяльності. Вони мають право прямо зноситися тільки з місцевою владою консульського округу. Якщо ж виникає необхідність зноситися з урядом держави перебування, то її можна реалізувати тільки за допомогою дипломатичного представництва своєї держави.

До найбільш поширених видів діяльності консульських установ належать:

- видача віз;
- видача і продовження термінів дії паспортів;
- реєстрація громадян своєї держави, які постійно мешкають на території консульського округу;
- реєстрація актів громадянського стану;
- легалізація і нотаріальне посвідчення документів і т.д.

За виконання зазначених дій консульства стягують консульські збори у валюті держави перебування. Держави можуть укласти між собою угоду про скасування стягування всіх або деяких видів консульських зборів.

Відповідно до міжнародного права консульські установи припиняють свою діяльність у таких випадках:

- 1) закриття консульської установи;
- 2) вихід території, на якій розташований консульський округ, з-під суверенітету держави перебування;
- 3) війна між державами, що раніше встановили консульські відносини.

Глава і персонал консульської установи

У відповідності зі статтею 9 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року для глав консульських установ установлено чотири класи:

- 1) генеральний консул;
- 2) консул;
- 3) віце-консул;
- 4) консульський агент.

Генеральний консул очолює генеральне консульство або консульський відділ дипломатичного представництва; консул – консульство; віце-консул – віце-консульство. Останні також можуть бути помічниками або заступниками генерального консула. Віце-консул може виконувати обов'язки заступника консула. Консульський агент очолює консульське агентство.

Глави консульських установ призначаються державою, що представляється, і допускаються до виконання своїх функцій державою перебування. Держава, яка представляється, надає главі консульської установи спеціальний документ – консульський патент. Цей документ засвідчує його посаду і містить, як правило, його повне ім'я і прізвище, клас, указівку на консульський округ і місцезнаходження консульської установи.

Держава, що представляється, направляє консульський патент зазвичай дипломатичними шляхами уряду держави, на території якої глава консульської установи повинен виконувати свої функції. Глава консульської установи допускається до виконання своїх функцій тільки після одержання дозволу (екзекватури) на це з боку держави перебування. Такий дозвіл, у якій би формі він не був виражений, іменується екзекватурою. Держава, що відмовляє у видачі екзекватури, не зобов'язана повідомляти мотиви своєї відмови.

З моменту отримання екзекватури вважається, що глава консульської установи приступив до виконання своїх функцій. З цієї ж дати визначається його старшинство стосовно глав консульських установ інших держав, розташованих у даному консульському окрузі. В Україні функції консулів України закріплені в Консульському статуті України 1994 року. Основною

метою прийняття Консульського статуту України є визначення правових основ діяльності консульських установ України.

Відповідно до Віденської конвенції про консульські зносини 1963 року персонал консульських установ ділиться на три категорії:

- 1) консульські посадові особи, які перебувають на консульській службі і виконують консульські функції;
- 2) консульські службовці, які виконують адміністративно-технічну роботу;
- 3) обслуговуючий персонал.

Консульські посадові особи повинні бути, як правило, громадянами держави, що представляється. Громадяни держави перебування або третіх держав можуть призначатися на консульські посади державою, що представляється, тільки з точно вираженої згоди держави перебування (ст. 22).

Функції працівників консульської установи припиняються на таких підставах:

- а) повідомлення держави перебування державою, що представляється, про те, що її функції припиняються (відкликання);
- б) анулювання екзекватури (оголошення *personae non gratae*);
- в) повідомлення державою перебування держави, що представляється, про те, що держава перебування перестала вважати його працівником консульського персоналу.

Консульські привілеї та імунітети

У відповідності зі ст. 28 Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. держава перебування повинна надавати всі можливості для виконання консульською установою своїх функцій. Тому держава перебування на підставі норм міжнародного і внутрішньодержавного права надає консульській установі та її персоналу певні привілеї та імунітети для ефективного виконання ними своїх функцій.

Розрізняють два види консульських привілеїв та імунітетів:

- 1) привілеї та імунітети консульської установи як закордонного органу зовнішніх зносин держави;
- 2) привілеї та імунітети персоналу консульської установи (особисті привілеї та імунітети). Відповідно до розділу II Віденської конвенції про консульські зносини 1963 р. до привілеїв та імунітетів консульської установи належать такі:

– недоторканність помешкань консульських установ. Власті держави перебування не можуть вступати в консульські помешкання інакше як за згодою глави консульської установи (за винятком пожежі або іншого стихійного лиха, що потребує невідкладних заходів захисту). Такий режим недоторканності зберігається навіть у випадку розірвання консульських відносин між двома державами:

- а) держава перебування повинна навіть у випадку збройного конфлікту шанувати й охороняти консульські помешкання, а також майно консульства, його архіви;

б) держава, що представляється, може довірити охорону консульських помешкань, а також архіви та майно, що знаходяться в них, будь-якій третій державі, прийнятній для держави, що акредитується;

в) держава, що представляється, може довірити охорону своїх інтересів та інтересів своїх громадян будь-якій третій державі, прийнятній для держави перебування;

— фіскальний імунітет, що припускає звільнення консульських помешкань від усіх державних, районних і муніципальних податків, зборів і мит, за винятком тих, що являють собою плату за конкретні види обслуговування;

— недоторканність консульського архіву і документів;

— свобода пересувань — держава перебування повинна забезпечити всім працівникам консульської установи свободу пересувань і подорожей її територією;

— свобода зносин консульської установи для всіх офіційних цілей. Суб'єктами таких зносин виступають уряд, дипломатичні представництва й інші консульські установи держави, що представляється, де б вони не знаходилися;

— свобода зносин і контактів із громадянами держави, що представляється. Вона містить у собі таке:

а) такі громадяни можуть вільно спілкуватися з компетентним консульством і їм відкритий вільний доступ у таке консульство; консульські посадові особи цього консульства можуть вільно спілкуватися з зазначеними громадянами і мають вільний доступ до них;

б) компетентні органи держави перебування по винні без зайвого зволікання повідомляти консульство держави, що представляється, якщо в межах її консульського округу якийсь громадянин держави, що представляється, ув'язнюється або береться під стражу в очікуванні судового розгляду, або затримується в якому-небудь іншому порядку, якщо цей громадянин цього буде вимагати. Всі повідомлення, що адресуються своєму консульству цією особою, також передаються цими органами без зволікання;

в) консульські посадові особи мають право відвідувати громадянина своєї держави, який знаходиться в ув'язненні, з метою співбесіди з ним, а також приймати належних заходів з метою забезпечення йому представництва.

Крім того, власті держави перебування стосовно консульства зобов'язані:

а) у разі смерті громадянина держави, що представляється, повідомити консульство, в окрузі якого відбулася смерть;

б) повідомити компетентне консульство без зволікання про будь-який випадок, коли призначення опікуна або піклувальника відповідає інтересам не повнолітньої або недієздатної особи — громадянина держави, що представляється;

в) якщо судно, що має національність держави, що представляється, зазнало аварії або сіло на мілину в територіальному морі або внутрішніх водах держави перебування, або з літальним апаратом, зареєстрованим у державі, що представляється, відбувся нещасний випадок на території держави

перебування, то власті зобов'язані повідомити найближче до місця події консульство;

— користування своїм державними прапором і гербом у державі перебування. Консульству належить право користування державними прапором і гербом: на будинку, що займається консульством; на входних дверях цього будинку; на резиденції глави консульської установи; на засобах пересування глави цієї установи, коли це пов'язано з виконанням службових обов'язків.

До особистих привілеїв та імунітетів відповідно до даної Конвенції належать:

— особиста недоторканність консульських посадових осіб, що означає, що особа не підлягає ні арешту, ні попередньому ув'язненню інакше як на підставі постанов судової влади у разі вчинення тяжких злочинів;

— імунітет від судової й адміністративної юрисдикції держави перебування у відношенні дій, вчинених консульськими посадовими особами і службовцями при виконанні ними консульських функцій;

— фіскальний імунітет — консульські працівники, а також члени їхніх родин, за винятком обслуговуючого персоналу, звільняються від усіх видів податків, мит і зборів, крім непрямих податків, а також зборів, стягнутих за конкретні види обслуговування. Обслуговуючий персонал звільняється від податків на заробітну плату;

— митні привілеї, що надаються державою перебування для консульських посадових осіб і службовців, а також членів їхніх родин, практично еквівалентні аналогічним дипломатичним привілеям.

Слід мати на увазі, що держави можуть надавати одна одній консульські привілеї та імунітети в обсязі, що відповідає дипломатичним привілеям та імунітетам Віденської конвенції про дипломатичні зносини 1961 р.

Відповідно до ч. 2 ст. 46 Конвенції 1963 р. штатні консульські посадові особи не повинні займатися в державі перебування якоюсь фаховою або комерційною діяльністю з метою одержання особистих прибутків. Якщо ж консульські посадові особи займаються такою діяльністю, то на них і членів їхніх родин не поширюються консульські привілеї та імунітети. Всі консульські працівники, що користуються привілеями та імунітетами, зобов'язані шанувати закони і правила держави перебування і не втручатися у внутрішні справи цієї держави.

ТОРГОВІ ПРЕДСТАВНИЦТВА

До основних завдань торгових представництв належить:

— захист економічних інтересів і прав суб'єктів підприємницької діяльності України в державі перебування;

— сприяння розвитку торгово-економічних зв'язків України, притягненню іноземних інвестицій у пріоритетні сфери економіки України і виконанню договорів України, укладених із державою перебування;

— інформування Міністерства зовнішніх економічних зв'язків України, МЗС України й інших органів державної виконавчої влади України про цінову,

податкову, тарифну політику, що провадиться державою перебування стосовно товарів, що експортуються Україною;

— підготування висновків стосовно доцільності імпорту товарів і послуг, одержання кредитів із держави перебування, виходячи з запропонованих цією державою цін, тарифів, кредитних ставок і т.д.

Очолює торгово-економічну місію її керівник, що за посадою є радником-посланником або радником дипломатичного представництва України.

Керівник торгово-економічної місії України і його заступник (заступники), яким присвоєні дипломатичні ранги, входять до складу дипломатичного персоналу, інші співробітники торгового представництва є членами адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналу дипломатичного представництва України. Виконання функцій торгово-економічної місії може бути покладене на одну особу. На співробітників такої місії може бути покладене виконання їхніх службових обов'язків у двох і більше державах.

Керівника торгово-економічної місії України і його заступників призначає і звільняє з посади міністр зовнішньоекономічних зв'язків України за узгодженням із МЗС України; інших співробітників призначає той же міністр, але без такого узгодження.

5. ПОСТІЙНІ ПРЕДСТАВНИЦТВА ДЕРЖАВ ПРИ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

Держава в міжнародній організації може бути представлена постійним представництвом і місією спостерігачів.

Постійні представництва при міжнародних організаціях можуть відкривати тільки держави – члени таких організацій. Держави, що не є членами таких організацій, але заінтересовані в їх діяльності, можуть мати при них постійні місії спостерігачів, якщо це допускається установчими документами організацій.

Правове становище представництв держав при міжнародній організації визначається насамперед статутом самої організації, а також нормами Віденської конвенції про представництво держав у їхніх відносинах із міжнародними організаціями універсального характеру від 14 березня 1975 р., угодами про привілеї та імунітети організації й інших міжнародно-правових документів.

Функції постійних представництв держав при міжнародних організаціях зафіксовані в ст. 6 зазначеної Віденської конвенції 1975 р. До них, зокрема, належать:

- а) забезпечення представництва держави, що посилає, при організації;
- б) підтримка зв'язку між державою, що посилає, і організацією;
- в) ведення переговорів з організацією й у її рамках;
- г) з'ясування здійснюваної в організації діяльності і повідомлення про неї уряду держави, що посилає;
- г) забезпечення участі держави, що посилає, у діяльності організації;
- д) захист інтересів держави, що посилає, у відношенні організації;

є) сприяння здійсненню цілей і принципів організації шляхом співробітництва з організацією й у її рамках.

У ст. 7 цієї ж Конвенції визначені функції постійної місії наглядців при міжнародній організації. Слід зазначити, що в порівнянні з функціями постійного представництва вони носять більш обмежений характер. Зокрема, вони полягають в:

а) забезпеченні представництва держави, що посилає, і охороні її інтересів стосовно організації, а також підтримці зв'язків із нею;

б) з'ясовуванні здійснюваної в організації діяльності і повідомленні про неї уряду держави, що посилає;

в) сприянні співробітництву з організацією і веденні з нею переговорів.

Представництво держав у міжнародній організації зазвичай складається з таких осіб: глава представництва, члени дипломатичного, адміністративно-технічного й обслуговуючого персоналів.

Повноваження глави представництва видаються від імені глави держави, глави уряду, міністра закордонних справ або іншого компетентного органу. Особливістю призначення глави постійного представництва є те, що для нього не потрібно одержання агремана. Глава представництва вручає генеральному секретарю організації свої повноваження, що дають правову підставу для виконання ним своїх функцій.

Держава, що акредитує, повідомляє організацію про призначення, посаду, звання співробітників представництва, про прибуття і вибуття персоналу і членів їхніх родин; про місцезнаходження помешкань представництва і приватних резиденцій співробітників і т.п.

Припинення функцій персоналу постійного представництва в Конвенції зв'язується з двома умовами:

1) повідомленням про це організації державою, що посилає;

2) остаточним або тимчасовим відкликанням постійного представництва.

Привілеї та імунітети, передбачені Конвенцією 1975 р. для постійних представництв і їхнього персоналу, аналогічні дипломатичним привілеям та імунітетам.

6. СПЕЦІАЛЬНІ МІСІЇ

Під спеціальною місією в міжнародному праві розуміється тимчасовий орган зовнішніх зносин держави, що направляється в іншу державу для виконання конкретних завдань, визначених за згодою між даними державами.

Діяльність спеціальних місій регламентується Віденською конвенцією про спеціальні місії від 16 грудня 1969 р. (набрала чинності в 1985 р.). У відповідності зі ст. 2 цієї Конвенції держава може направити спеціальну місію в іншу державу за згодою останньої, попередньо отриманої через дипломатичні або інші узгоджені або взаємоприйнятні канали.

Функції спеціальної місії визначаються за взаємною згодою між державою, що посилає, і державою, що приймає.

Держава, що посилає, може за Своїм розсудом призначити членів спеціальної місії, повідомивши державі, що попередньо приймає, усю

необхідну інформацію про чисельність і склад спеціальної місії і, зокрема, повідомивши імена і посади осіб, яких воно має намір призначити.

Держава, що приймає, у свою чергу, може не дати своєї згоди на направлення спеціальної місії, чисельність якої вона не вважає прийнятною через обставини й умови в державі, що приймає, і потреби даної місії. Вона може також, не повідомляючи причин своєї відмови, не дати згоди на призначення будь-якої особи в якості члена спеціальної місії.

Спеціальна місія складається з одного або декількох представників держави, що посилає, із числа котрих ця держава може призначити главу місії. У спеціальну місію може також входити дипломатичний, адміністративно-технічний і обслуговуючий персонал.

У відповідності зі ст. 11 Конвенції про спеціальні місії 1969 р. Міністерство закордонних справ або інший орган держави, що приймає, стосовно якого є домовленість, сповіщається:

- про склад спеціальної місії і про будь-які наступні його зміни;
- про прибуття й остаточний від'їзд членів місії і про припинення їхніх функцій у місії;
- про прибуття й остаточний від'їзд будь-якої особи, яка супроводжує члена місії;
- про призначення глави спеціальної місії;
- про місцезнаходження помешкань, що займаються спеціальною місією, і особистих помешкань, що користуються недоторканністю.

Функції спеціальної місії починаються з моменту встановлення місією офіційного контакту з міністерством закордонних справ або з іншим органом держави, що приймає, стосовно якого є домовленість. Ці функції припиняються:

- а) за згодою заінтересованих держав;
- б) після виконання завдання спеціальної місії;
- в) після закінчення терміну, встановленого для спеціальної місії, якщо він спеціально не продовжений;
- г) після повідомлення держави, що посилає, про те, що вона припиняє або відкликає спеціальну місію;
- г) після повідомлення держави, що приймає, про те, що вона вважає діяльність спеціальної місії припиненою.

Глава спеціальної місії або, якщо держава, що посилає, такого не призначила, один із представників держави, що посилає, зазначений останнім, уповноважений діяти від імені спеціальної місії і вести листування з державою, що приймає. У Конвенції 1969 р. вказується, що в тих випадках, коли спеціальна місія очолюється главою держави, главою уряду, міністром закордонних справ або іншою особою високого рангу або коли такі особи беруть участь у спеціальній місії, вони користуються перевагами, привілеями та імунітетами, що признаються за ними міжнародним правом (стаття 21).

Базисним положенням Конвенції 1969 р. є те, що привілеї та імунітети дипломатичних представництв і їхнього персоналу, визначені Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р., повинні поширюватися на

спеціальні місії та їхній персонал. Тому привілеї та імунітети місії і її членів аналогічні дипломатичним.